

Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni (CERN) asutamiskonventsiooniga ühinemise seaduse eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1 Sisukokkuvõte

Eelnõu kohaselt ühinetakse Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni (edaspidi *CERN*) asutamiskonventsiooniga.

CERN asutati 29. septembril 1954. a, kui jõustus Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni asutamiskonventsioon, mis on koostatud 1. juulil 1953. aastal Pariisis (edaspidi *CERNi konventsioon*). CERNi eesmärk on tagada Euroopa riikide koostöö alusteaduslike tuumauuringute ning nendega seotud uuringute vallas. CERNi peakorter asub Genfis. CERNiga on liitunud 23 riiki, nende hulgas tööstusriigid (näiteks Saksamaa Liitvabariik, Prantsuse Vabariik, Suurbritannia ja Itaalia Vabariik jne) ja enamus Euroopa Liidu liikmesriike (va Eesti Vabariik, Küprose Vabariik ja Sloveenia Vabariik, kes on assotsieerunud liikmed täisliikmeks saamise eelstaadiumis. Horvaatia Vabariik, India Vabariik, Läti Vabariik, Leedu Vabariik, Pakistani Islamivabariik, Türgi Vabariik ja Ukraina on assotsieerunud liikmed).

Eesti Vabariik saavutas CERNiga assotsieerunud liikme staatuse 1. veebruaril 2021. a. Assotsieerunud liikmeks olemine on enne täisliikmeks saamist uutele liikmesriikidele kohustuslik. Assotsieerunud liikme staatuses olles on Eesti Vabariigi ettevõtete aastas võidetavate hangete ning CERNis töötavate Eesti kodakondsusega inimeste töölepingute võimalik rahaline kogumaht piiratud aastase liikmemaksu suurusega. 2023. aastal oli Eesti Vabariigi assotsieerunud riigi liikmemaks 1,36 miljonit Šveitsi franki (ca 1,42 miljonit eurot). Eesti Vabariigi jaoks on täisliikme staatus CERNis oluline, sest siis kaob Eesti Vabariigi jaoks ülempiir CERNi hangetes osalemise ja töölepingute summade osas. Lisaks on CERNi täisliikmetel hääleõigus CERNi Nõukogus, CERNi rahanduskomitees ja CERNi teaduspoliitika komitees. Eesti Vabariik saab läbi CERNi Nõukogu osaleda CERNi otsustusprotsessides ja organisatsiooni juhtimises, kaasa arvatud uute teadusprogrammide ja eksperimentide planeerimisel ning otsustamisel.

1.2 Eelnõu ettevalmistaja

Seaduse eelnõu ja seletuskirja valmistas ette Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi innovatsiooni ja tehnoloogia osakonna nõunik Kairi Otto (5809 1441; kairi.otto@mkm.ee) ning eelnõule tegi juriidilise ekspertiisi Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi õigusosakonna õigusnõunik Ragnar Kass (ragnar.kass@mkm.ee). CERNi asutamiskonventsiooni tõlkis vandetõlk Maire-Liis Rohtma (684 1400; tolge@sunnybusiness.ee). Välisministeeriumis on eelnõu materjalid läbi vaadanud juriidilise osakonna rahvusvahelise õiguse büroo direktor Kristi Land (tel 637 7431, kristi.land@mfa.ee).

1.3 Märkused

Ühinemise seaduse eelnõu ei ole seotud teiste menetluses olevate eelnõudega, Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi elluviimise ega Euroopa Liidu (edaspidi EL) õiguse rakendamisega.

Välissuhtlemisseaduse (edaspidi *VäSS*) § 20 punkti 3 kohaselt on rahvusvahelise organisatsiooniga ühinemise korral vajalik välislepingu ratifitseerimine Riigikogus.

Eesti ühinemiseks CERNiga ei ole vaja vastu võtta ega muuta riigisiseseid seadusi.

Seaduse vastuvõtmiseks on vaja Riigikogu poolthälte enamust.

2. Seaduse eesmärk

Seaduse eesmärk on võimaldada Eesti ühinemine CERNiga.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Seaduse eelnõu koosneb ühest lausest, mille kohaselt Eesti ühineb CERNi konventsiooniga ja selle juurde kuuluva finantsprotokolliga.

CERNi asutamiskonventsioon reguleerib järgmist.

I artikkel kirjeldab Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni asutamist, mille asukohaks on Genf, kui nõukogu ei otsusta teisiti.

II artikkel sätestab, et Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni eesmärgiks on edendada Euroopa riikide koostööd puht- ja fundamentaalteaduslike tuumauuringute alal, ilma et see oleks seotud sõjaliste vajadustega. Organisatsioon tegeleb rahvusvaheliste laborite rajamise ja käitamisega, suure energiaga osakeste ja kosmiliste kiirte uuringutega, sealhulgas osakeste kiirendite ja nendega seotud seadmete kasutamise. Lisaks sellele korraldab organisatsioon rahvusvahelist koostööd tuumauuringute valdkonnas, toetades teoreetilist tuumafüüsikat, teadlaste suhtlust ja vahetust, teabe jagamist, täienduskoolitust, koostööd teiste teadusinstituutidega ning kosmiliste kiirte uurimist.

Organisatsioonil on mitmeid tegevusprogramme, sealhulgas Genfis asuvas laboris läbiviidavad suure energiaga prootonsünkrotroni ja sünkrotsüklotroni programmid, lõikuvate salvestusrõngaste programm ning uute laborite rajamise programmid. Programmid, mis ületavad teatud energiatasemeid, nõuavad liikmesriikide kahekolmandikulise häälteenamusega nõukogu heakskiitu. Programmi määratluste muudatused nõuavad samuti kahekolmandikulist häälteenamust. Peale kiirendi käikuvõtmist võib nõukogu otsustada programmi põhiprogrammi kuulumise üle. Laborid teevad koostööd riiklike laborite ja instituutidega, vältides uuringute kordamist ja toetades organisatsiooni eesmärke.

III artikkel määratleb organisatsiooni liikmelisuse tingimused, lubades liikmeks saada nii algsetel konventsiooni osalistel kui ka neil, kes on nõukogu töös rahaliselt või mitterahaliselt

panustanud. Lisaks võivad teised riigid ühehäälselt nõukogu otsuse alusel saada organisatsiooni täisliikmeks. Liikmesriigid peavad osalema vähemalt ühes põhiprogrammis ja järgima nõukogu määratud osalemisaega ja kulutuste limiiti. Ühelgi riigil ei ole õigust saada või jääda organisatsiooni liikmeks, kui ta ei osale vähemalt ühes põhiprogrammi kuulavas tegevusprogrammis. Tegevusprogrammide lõppedes reguleerib nõukogu nende likvideerimist ja võimalikke ülejääkide jaotamist või puudujääkide katmist. Samuti edendatakse liikmesriikide vahelist teaduslikku ja tehnilist teabevahetust, arvestades samal ajal, et selline edastamine ei oleks vastuolus riikide julgeolekuhuvidel.

IV artikkel kirjeldab organisatsiooni struktuuri, mis koosneb nõukogust ja iga labori peadirektorist.

V artikkel käsitleb nõukogu koosseisu, ülesandeid ja otsustusprotsessi, sh liikmesriikide hääleõiguse ja kvoorumi nõuded. Nõukogu on Euroopa Tuumauuringute Organisatsiooni peamine otsustuskogu, mis koosneb iga liikmesriigi kuni kahest delegaadist, keda võivad saata nõunikud. Nõukogu ülesanded hõlmavad organisatsiooni tegevuskorra määramist, tegevusprogrammide heakskiitmist, eelarvete vastuvõtmist kahekolmandikulise häälteenamusega, organisatsiooni kulude ülevaatamist, auditeeritud raamatupidamise aastaaruannete kinnitamist ja avaldamist, personaliküsimuste otsustamist ning majandusaasta aruannete avaldamist. Nõukogu kohtub vähemalt korra aastas ja iga liikmesriigi hääleõiguse arv on võrdne. Otsused tehakse enamasti lihthäälteenamusega, kuid teatud juhtudel, nagu eelarve või teatud programmide heakskiitmine, on vajalik kahekolmandikuline häälteenus. Liikmesriikidel, kes ei osale teatud programmis või on jätnud organisatsioonile või teatud programmile tegemata sissemaksed, võidakse piirata hääleõigust. Nõukogu võib moodustada teaduspoliitika komitee, rahanduskomitee ja muid allorganeid organisatsiooni eesmärkide saavutamiseks ning valib oma esimehe ja aseesimehed, kelle ametiaeg on üks aasta, võimalusega neid kuni kaks korda järjest tagasi valida.

VI artikkel selgitab peadirektorite ja töötajate ametisse nimetamist, ülesandeid ja rahvusvahelisi kohustusi. Peadirektorid, kes on iga labori tegevjuhid ja seaduslikud esindajad, nimetatakse nõukogu poolt kahekolmandikulise häälteenamusega ja neid võib sama häälteenamusega ametist vabastada. Peadirektorid esitavad aastaaruandeid ja osalevad nõukogu koosolekutel hääleõigusega. Peadirektoritele alluvad töötajad nimetatakse peadirektorite soovitusel ja nõukogu kahekolmandikulise häälteenamusega. Töötajate ja peadirektorite kohustused on rahvusvahelise iseloomuga, ning nad tohi vastu võtta juhiseid valitsustelt või organisatsiooniväliselt asutustelt.

VII artikkel käsitleb liikmesriikide rahaliste sissemaksete tingimusi organisatsiooni kapitali- ja tegevuskulude katmiseks. Esialgu toimuvad maksed vastavalt finantsprotokollile kuni 1956. aasta lõpuni. Seejärel vastavalt skaalale, mille iga kolme aasta tagant nõukogu kahekolmandikulise häälteenamusega määrab ja mis põhineb liikmesriigi kolme viimase aasta, mille kohta on olemas statistilised andmed, keskmisel netorahvatulul ressursikuludes arvestatuna. Nõukogu võib piirata liikmesriigi maksimaalset panust iga programmi jaoks ning teha erandeid eriliste asjaolude korral. Liikmesriikide panused kasutatakse ainult nende osaletavate programmide jaoks. Uute liikmesriikide või uutest programmides osalevate riikide puhul nõutakse erimaksed varasemate kapitalikulude katmiseks, mille summa määrab nõukogu.

Kõik maksed toimuvad vastavalt finantsprotokollile. Organisatsiooni eesmärkidega kooskõlas olevatel tingimustel võib peadirektor vastu võtta kingitusi või annakuid.

VIII artikkel käsitleb organisatsiooni koostööd Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooniga (UNESCO) ning annab nõukogule õiguse kahekolmandikulise häälteenamusega otsustada koostöö üle ka teiste organisatsioonide ja institutsioonidega.

IX artikkel sätestab organisatsiooni õigusliku seisundi, tunnistades seda juriidiliseks isikuks liikmesriikide territooriumil. Organisatsioonile, selle nõukogu liikmetele, allorganite liikmetele, peadirektoritele ja töötajatele antakse eesõigused ja puutumatus, mis on vajalikud organisatsiooni ülesannete täitmiseks, lähtudes kokkulepetest organisatsiooni ja liikmesriikide vahel. Lisaks sisaldavad organisatsiooni ja selle laborite asukohariikide vahel sõlmitavad kokkulepped eesõiguste ja puutumatuse ning organisatsiooni ja nimetatud liikmesriikide vahelisi suhteid reguleerivaid sätteid.

X artikkel käsitleb konventsiooni muutmise protsessi. Nõukogu võib soovitada konventsiooni muudatusi või liikmesriigid võivad esitada muudatusettepanekuid. Sellisest ettepanekust tuleb teavitada nõukogu esimeest, kes omakorda informeerib kõiki liikmesriike vähemalt kolm kuud enne nõukogu arutelu. Muudatused konventsioonis nõuavad liikmesriikide kirjalikku heakskiitu ja jõustuvad 30 päeva pärast kõigi heakskiitvate teadete saamist. Nõukogu võib ka kahekolmandikulise häälteenamusega muuta finantsprotokolli tingimused, et muudatused ei lähe vastuollu konventsiooniga ja muudatused jõustuvad nõukogu määratud kuupäeval.

XI artikkel käsitleb konventsiooni tõlgendamise või kohaldamise üle tekkinud liikmesriikide vahelisi vaidlusi. Kui vaidlust ei õnnestu lahendada nõukogu heade teenete abil, esitatakse see lahendamiseks Rahvusvahelisele Kohtule, välja arvatud juhul, kui vaidluse osapooled lepivad kokku teistsuguses lahendamise viisis.

XII artikkel lubab liikmesriikidel organisatsioonist taganeda seitsme aasta möödudes konventsiooni jõustumisest, teavitades sellest kirjalikult nõukogu esimeest.

XIII artikkel sätestab, et kui liikmesriik ei täida oma kohustusi, võib ta kahekolmandikulise häälteenamusega nõukogu otsusel kaotada liikmelisuse.

XIV artikkel näeb ette organisatsiooni lõpetamise, kui liikmesriikide arv langeb alla viie või liikmesriigid otsustavad organisatsiooni lõpetada.

XV artikkel avab konventsiooni allakirjutamiseks kuni 31. detsembrini 1953 kõigile III artikli tingimusi täitvatele riikidele.

XVI artikkel sätestab, et konventsioonile allakirjutanud riigid peavad konventsiooni ja finantsprotokolli ratifitseerima ning ratifitseerimiskirjad tuleb hoiule anda UNESCO peadirektorile.

XVII artikkel võimaldab tingimustele vastavatel riikidel, kes ei ole konventsioonile alla kirjutanud, sellega ühineda alates 1. jaanuarist 1954.

XVIII artikkel määratleb konventsiooni ja finantsprotokolli jõustumistingimused, sealhulgas peavad ratifitseerima või ühinema minimaalselt seitse riiki, sh Šveits, kui nende kogu sissemaks protsent finantsprotokolli lisas ei ole väiksem kui 75%.

XIX artikkel kirjeldab UNESCO peadirektori teavitamiskohustust seoses ratifitseerimis- või ühinemiskirjade hoiuleandmise ja konventsiooni jõustumisega.

XX artikkel kohustab UNESCO peadirektorit registreerima konventsiooni ÜRO peasekretäri juures pärast selle jõustumist.

Finantsprotokolli artiklites on kokku lepitud järgmises:

Artikkel 1 – Eelarve: Organisatsiooni eelarveaasta on 1. jaanuarist 31. detsembrini. Peadirektorid esitavad iga aasta 1. septembriks järgmise eelarveaasta tulude ja kulude prognoosi. Eelarvesised ülekanded nõuavad rahanduskomitee luba.

Artikkel 2 – Lisaeelarve: Nõukogul on õigus nõuda peadirektoritelt lisa- või korrigeeritud eelarvete esitamist. Lisakulutusi sisaldavad ettepanekud vajavad nõukogu kinnitust.

Artikkel 3 – Rahanduskomitee: Rahanduskomitee, mis koosneb kõikide liikmesriikide esindajatest, vaatab läbi peadirektorite eelarveprognoosid ja esitab need koos oma aruandega nõukogule.

Artikkel 4 – Sissemaksed: Määrab kindlaks sissemaksete korra kuni 31. detsembrini 1954. Alates 1. jaanuarist 1957. aastal kaetakse kinnitatud eelarvekulutused liikmesriikide sissemaksetega, nagu on sätestatud konventsiooni VII artiklis. Edaspidi, peadirektoritega nõu pidades määrab rahanduskomitee kindlaks sissemaksete tegemise tingimused kooskõlas organisatsiooni nõuetekohase rahastamisega. Seejärel teavitavad peadirektorid liikmesriike nende sissemaksete suurusest ja maksete tegemise kuupäevadest.

Artikkel 5 – Sissemaksete valuuta: Organisatsiooni eelarve koostatakse asukohariigi valuutas, kuid nõukogu määrab maksekorra ja millises valuutas liikmesriigid sissemaksed teevad.

Artikkel 6 – Käibekapital: Nõukogul on õigus kehtestada käibekapital.

Artikkel 7 – Finantsreeglid: Nõukogu, konsulteerides rahanduskomiteega, võtab vastu organisatsiooni finantsjuhtimise reeglid.

Artikkel 8 – Raamatupidamisaruanded ja audit: Peadirektorid peavad täpset arvestust laekumiste ja väljamaksete üle. Nõukogu nimetatud audiitorid kontrollivad raamatupidamisaruandeid, tagamaks kulutuste kooskõla eelarvega, ning peadirektorid toetavad audiitoreid nende ülesannete täitmisel.

Eesti ühinemiseks CERNiga ei ole vaja vastu võtta ega muuta riigisiseseid seadusi.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõus puuduvad nii uued kui ka võõrkeelsed terminid.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõu ei puuduta ELi õigusega reguleeritud valdkondi ning koostöö tegemine CERNiga on liikmesriikide pädevuses. CERNil on 23 liikmesriiki, kellest enamik on ELi liikmesriigid.

6. Mõjud

Eelnõul on positiivne mõju majandusele. 2023. aasta tööstustagastus läbi CERNi võidetud hangete ja Eesti kodakondsusega personali CERNi poolsete tasude oli kokku suurusjärgus 894 tuh Šveitsi franki (ca 948 tuh eurot) ehk summaarne Eesti liikmemaksu tagastusprotsent oli ca 65%. Viimastel aastatel on näidanud nii CERNis võidetud tööstuslikud hankelepingud kui ka CERNi poolt palgatud Eesti kodakondsusega personali kulud kasvavat trendi, seega on vaid aja küsimus, millal jõuab kätte maksimumpiir (Eesti võib praegu osaleda hangetes ja personalis vaid assotsieerunud liikmemaksu piirmääras). Seega tuleks Eesti ettevõtete jätkuva edukuse kasvu korral täisliikme staatusega hangetes osalemist piirata. Praegu puudub Eesti ettevõtetel ligipääs hangetele, milles aastane rahavoog ületab liikmemaksu, ning sellele lisaks on limiteeritud hankelepingute ning personalikulude (praktiseerivad tudengid ja töötajad) võimalik kogusumma. Seega on praegu kunstlikult piiratud nende hangete maht, kuhu ettevõtted saavad konkureerida minna. Täisliikme staatuse korral kaovad Eesti jaoks vastavad piirangud – Eesti ettevõtted saavad mahust olenemata konkureerida kõikidel CERNi hangetel nii, et see ei tekita potentsiaalseid konflikte CERNi-suunalise T&A-tegevusega ega teiste aktiivsete CERNi hankelepingute ja hangetega.

CERNi täisliikmeks saamisel avaneksid Eestile seega mitmed uued võimalused. Lisaks oleks ettevõtetel võimalus müüa CERNile rohkem oma tooteid kui seni aastase liikmemaksu ulatuses. Ka oleks Eesti kodanikele avatud suuremas mahus võimalus kandideerida CERNi töökohtadele (näiteks praktiseerivateks tudengiteks).

Eelnõu mõjutab positiivselt välissuhteid ja julgeolekut. Liikmelisus CERNis tihendab rahvusvahelisi kontakte eeskätt teaduse ja kõrgtehnoloogilise tööstuse valdkonnas ning tugevdab julgeolekut.

Eelnõul puudub sotsiaalne, sealhulgas demograafiline mõju, samuti puudub mõju elu- ja looduskeskkonnale, regionaalarengule ning riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse korraldusele.

7. Rakendamise seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Seaduse rakendamine toob kaasa kulusid riigieelarvest liikmemaksu näol. Eesti aastane liikmemaks assotsieerunud liikmena on olnud aastast 2021 alates 75% täisliikme liikmemaksust (2023. aastal oli see 1,36 miljonit Šveitsi franki (ca 1,42 miljonit eurot)). 2024. aasta seisuga oleks Eesti aastane täisliikme liikmemaks 1 949 400 Šveitsi franki (ca 2 031 895 eurot). Täisliikmeks saamisel lisandub Eesti aastasele täisliikmemaksule ka ühekordne makse, mis on 1,25 kordne liikmemaksu summa (ca 2 436 750 Šveitsi franki (ca 2 539 870 eurot)). See ühekordne makse tuleneb asjaolust, et liikmesriigid on 70 aasta jooksul panustanud CERNi infrastruktuuri väljaarendamisse kümneid miljardeid eurosid. See infrastruktuur on ka täna olemas ning uued liikmesriigid saavad seda kasutada. Seetõttu on CERNi asutamiskonventsioonis ka säte, mille kohaselt tasuvad uued liitujad ühekordse

kompensatsioonimakse ehk 1,25-kordse liikmemaksu summa kompenseerimaks tagantjärgi osaliselt tehtud kulutusi organisatsiooni infrastruktuuri ajaloolisse väljaarendamisse.

Nii ühekordne makse kui iga-aastane CERNi liikmemaks tasutakse Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi eelarvest ning vastavad vahendid on ette nähtud ministeeriumi eelarves.

8. Rakendusaktid

Rakendusakte ei ole vaja vastu võtta.

9. Jõustumine

Seadus jõustub üldkorras.

CERNi konventsioon ja seega ka Eesti liikmesus CERNis jõustub kuupäeval, mil Eesti annab hoiulevõtjale (UNESCO peadirektorile) hoiule oma ühinemiskirja (artikkel XVIII).

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitakse kooskõlastamiseks Haridus- ja Teadusministeeriumile, Justiitsministeeriumile, Rahandusministeeriumile ning Välisministeeriumile ja arvamuse avaldamiseks Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutusele ning Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudile.